

Норуот уол оҕону иитиигэ үйэлээх үгэстэрэ, көрүүлэрэ.

Үнкүүгэ уол оҕо эт-хаан өттүнэн сайдыыта,

чэгиэн-чэбдик мөссүөнэ.

Ханнык баҕарар норуот ахсааныттан тутулуга суох, оҕону иитиигэ үтүө үгэстэрдээх, көрүүлэрдээх. Уол оҕону өй-санаа, эт-хаан өттүнэн уһуйууга үнкүү педагогикатыгар олобуран, хас биирдии учуутал, иитээччи иитии тускула онорон, үлэтигэр туһаныан сөп. Саха үнкүүтүгэр уол оҕо бэйэтин айылгытын, ыйаабын таба өйдүүр модун дьулуурдаах, бигэ эрэллээх, киэн көбүстээх. Дьэ кэргэнтэн саҕалаан, дьонугар – сэргэтигэр, төрөөбүт дойдутугар суон-дурда, халын хахха буолар аналлаах.

Саха норуотугар уол оҕону иитиигэ тыйыс үөрэхтэр, ньымалар бааллар, ол курдук, олох кыра сааһыттан бэргэнник ытарга, үнүүнэн-батаһынан сымсаҕайдык охсуһарга, аты миинэргэ иитэллэрэ, үөрэтэллэрэ. Үгүс чинчийээччилэр бэлиэтииллэринэн, 7-8 сааһыттан уол оҕону аҕата батыһыннара сылдьан иитэрэ, такайара. «Аҕа үөрэбэ соробор, кытаанах, кырыктаах соҕус буолара. Ол эр дьон айыллыбыт айылгыларыгар сыһыаннаах», - диэн суруйар К.Д. Уткин.

Норуот бары тылынан айымньыларыгар саха айылҕа күүһүгэр диринник итэбэйэрэ, сүгүрүйэрэ көстөр. Өбүгэлэрбит айылҕа баайыгар: кыылы, көтөрү бултааһынга – харыстабыллаахтык, сиэрдээхтик сыһыаннаһаллара. Оҕо эмиэ бу олохсуйбут үгэһи тутуһарын ирдииллэрэ.

К.Д. Уткин «Сах саҕаттан» диэн дьохуннаах үлэтигэр сахалар былыр уол оҕону үлэнэн иитэллэрин, үлэнэн иитии туһатын этэр: «Былыр алаастарынан тарҕанан олоруу саҕана кыһын, сайын ыал олоҕо өрүү түбүктээх буолара. Үлэни-хамнаһы ыал аҕата баһылаан - көһүлээн тэрийэрэ. Сылааларын эрэ таһаараары кылгастык утуйа түһэллэрэ уонна эмиэ хадымалларынан хааман ходуһаларыгар киирэллэрэ. Дьэ, маннык буолара: аҕа үөрэбин «тыыннаах урооктара».

Саха норуотун муударана, өркөн өйө, сырдык санаата, кэрэбэ тардыһыта норуот бары айымньыларыгар көстөр. Өбүгэлэрбит оҕону өйдүүр буолуобуттан үтүө үгэстэргэ, киһилии сиэрдээх буоларга үөрэтэллэрэ. Оҕо сыһаны онордобуна, тоҕоостоох түбэлтэтигэр үөрэтэрдии эбэтэр электирдии, ардыгар модьуйардыы этэн кэбиһэллэрэ. Оччобуна, оҕо өйүгэр үйэ-саас тухары хатанан хаалар, умнуллубат уроок буолар. Киһиргэс, дэбдэн быһыыны эбэтэр ыгым майгыны сытыы-кылыс тылынан сэмэлээн, оттомноох, киэн көбүстээх буоларга такайаллара. Кырдыаҕаһы, кыамматы убаастыырга, көмөлөһөргө үөрэтэллэрэ, бу этиллибит сыаннастары оҕо тутуһарын кытаанахтык ирдииллэрэ.

Уол оџо айылгыттан анала төрөөбүт дойдутугар, бар дьонугар дурда-хахха буолуу. Былыр сахалар уол оџону тыйыс айылџабыт олуурдарын тулуйар эттээх-хааннаах, күүстээх, сылбырџа, сымса, аһыныгас буола улаатарыгар кыра эрдэџиттэн уһуйаллара. Саха олонхотугар уол оџо чулуутун, кэрэмэһин хохуйар, бухатыыр быһыыта-таһаата, сэбэрэтэ үөрө-дьүөрэ тылларынан хохуулар, ойууланар.

«Өбүгэ оонньуута» үнкүүнэн айар бырайыак

Уол оџо айылџаттан анала төрөөбүт дойдутугар, бар дьонугар дурда-хахха буолуу.

Былыр сахалар уол оџону тыйыс айылџабыт олуурдарын тулуйар эттээх-хааннаах, күүстээх, сылбырџа, сымса, аһыныгас буола улаатарыгар кыра эрдэџиттэн уһуйаллара. Манан сиэттэрэн, аныгы кэмнэ саха эдэр ыччата чөл олоџу тутуһан, эт - хаан өттүнэн сайыннаран иһэр олус кэрэхсэбиллээх. Уол оџону эт-хаан, өй – санаа өттүнэн сайыннаран, бэйэ бодотун тупсарар дьарыгынан үнкүү буолара саарбаџа суох. Ол курдук, үнкүүнэн утумнаахтык дьарыктанар оџо тулуурдаах, дьулуурдаах, эппиэтинэстээх буолууну сайыннаран, бэйэтин салайынар, дьаһанар, түмсүүлээх буоларга, кэрэни кэрэхсииргэ үөрэнэр.

Сыала:

Өбүгэ төрүт хамсанылары туһанан, уол оџону үнкүүнэн сайыннарыы.

Соруга:

- 1) Уол оџо эт – хаан өттүнэн сайдыытын өбүгэ төрүт хамсанылары нөнүө сайыннарыы;
- 2) Чөл олоџу тутуһарга угуйуу;
- 3) Уол оџо-норуот кэскилэ буоларын өйдөтүү, төрөөбүт дойдуга бэриниилээх буоларга уһуйуу;

- Үөрэх таһынан дьарыкка үөрэтии;
- Төрөшпүт күрэхтэргэ кыттыыга күүс-көмө буолуута;
- Педагог хамсаныны толкуйдаан үнкүү үөрэтиитэ.

Саха хамсанылаах оонньуутун көрүгнэриттэн

«Өбүгэ оонньуута» үнкүүгэ киллэри

- ❖ Дьирэнкэйинэн сырсыы.
Дьирэнкэйдиир уол илиитин сис туттар миэстэтигэр ойор. Атара, бөтөрөн, дьирэнкэй – бу барыта Дьөһөгөй оҕото буолан сырса оонньуур оонньуу. Дьөһөгөй оонньууларын саха оҕото бары сатыыра үчүгэй - төрүт тэтимин тутан тыынара оннун булар.
- ❖ Көтөх ынаҕы туруоруу
Толорооччу анар атаҕын уллунаҕыттан икки илиитинэн тутуһан сиргэ олорор. Бу олорон илиилэрин ыһыктыбакка эрэ туран кэлэр уонна анар атаҕар тирэнэн чохчойон олоро-олоро туран иһэр. Тутуспут атаҕынан сири таарыйыа суохтаах. Атаҕын уларытара көнүллэммэт, тобуга илиилэрин икки ардыттан тахсыбат.

❖ Тутум эргийр

Икки илиитинэн мастан тутуһан төнкөйөн туран илиитин ис өттүнэн (аннынан) өрө кэдэрийэн эргийэн тахсар. Илиилэрин мастан араарбат, сири атын тутунан да таарыйбат. Үнкүүгэ чэпчэки, көрдөрүү ньыматынан туруоруохха сөп.

❖ Кырынаастыыр

Икки илиигэ уонна атах төбөтүгэр сиргэ чиккэччи тирэнэн сытан оноһуулар. Маннык сытан эмискэ өрө аннынан чиккэйбитинэн сиртэн тэйэ түһэр уонна ол түгэнгэ икки ытыһынан кулгаахтарын таарыйан ылаат, маарыннытын курдук сиргэ тирэнэ түһэр. Бу көрүнү уопсай, тэнгэ толороллоругар счутунан ааһан киллэрэр ордук.

❖ Ойбонтон уулааһын

Уна илиитин сирэйин иннинэн аһалан ханас кулгаабын эминньэбин тутар, ханас илиитин кэннигэр илдээн уна атабын төбөтүн тутар уонна илиилэрин араарбакка, анар атаһар туран эрэ төнкөйөн, сиртэн бэлиэни тийһинэн ытыран ылар.

❖ Өһөс торбос

Икки уол утарыта туран сүннүүлэригэр бүтэйдии баайбыт быаны кэтэн баран тардыһаллар. Атахтарын хардыы атытан унуор-мангаар биирдии атахтарынан тирэнсэллэр. Ким утарсааччытын болдьоспут бэлиэни туоратан соһон ылар, эбэтэр баһын төнкөтөн биэрэн быата төлө барбытын көрдөрөр.

❖ Хапсагай

Үгэс буолбут сахалыы хапсагайы уолаттар сөбүлээн оонньуулар. Ол үнкүүгэ киириитэ уолаттарга интириэби үөскэтэр. Хапсагай сүрүн сыала- сүһүөххэ сылдьан утарсааччыны охторуу буолар.

❖ Үс төгүл үс

Кылынан үстэ, ыстананан үстэ, куобахтаан үстэ тохтообокко ойуу эбэтэр биирдиилээн ойон көрдөрүөххэ сөп.

❖ Мас тардыһыта

Үгэс буолбут мас тардыһытыгар уолаттар утарыта олон киирсэллэрин көрдөрөллөр.

«Өбүгэ оонньуута» хамсанылар үнкүү ис хоһоонуттан, тутулуттан көрөн үнкүү сабаланыта, ортото, бүтэһигэр киирэн биэриэхтэрин сөп.

Сатабылы ингэри:

1. Үнкүү хамсаныларын техникатын баһылааһын;
2. Сценага тутта-хапта сылдыы культуратын ингэрини;
3. Көрөөччүнү бэйэбэ тардар ньымага үөрэни.

Түмүк:

Уол оҕо барахсан! Дьонун-сэргэн иннигэр суон дурда, халын хахха буоларга кыра эрдэххиттэн эрчилин! Ыраас санаалаах, ылбагай майгылаах киһи киэнэ кэрэмэһэ буол! Дом!